

Tadeusz Wawak
Uniwersytet Jagielloński
Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej
Instytut Ekonomii, Finansów i Zarządzania
Katedra Ekonomii Stosowanej i Jakości Zarządzania

AKTUALNE, WYBRANE WYZWANIA I UWARUNKOWANIA RESTRUKTURYZACJI SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

SELECTED CURRENT CHALLENGES AND CONDITIONS OF THE RESTRUCTURING OF HIGHER EDUCATION

Abstract

For fifty years the higher education and science in Poland have been subject to constant bureaucratic restructuring and problems remain. Our universities are still at very distant places on the ranking lists in Europe and the level of scientific achievements of Polish scientists leaves much to be desired. The aim of this paper is to outline the selection of current challenges and circumstances regarding the restructuring of higher education in Poland in terms of: inconsistency of the National Qualifications Framework with the requirements of the European Union and the Bologna Process, the need for internationalization of higher education and the failure to fulfil, for the last 10 years, the requirements of the European Union included in the European Charter for Researchers. Implementation of the so formulated objective will allow for a confirmation of the research hypothesis proclaiming that management restructuring in higher education has not kept pace with the requirements of the process of globalization, integration and internationalization of science and higher education in Europe and in the world. The most important reasons for this unfavourable situation is, on the one hand, the low quality of management and the reluctance of academic teachers to acquire adequate knowledge, skills and competences in this field and, on the other hand, small expenditure on science and higher education. Contemporary Polish university at a crossroads must adapt to international requirements and transform into a liberal-entrepreneurial university, actually meeting the requirements of the European Higher Education Area and the European Charter for Researchers.

Key words:

higher education, the European Union, the European Higher Education Area, National Qualifications Framework, European Charter for Researchers, learning outcomes

Streszczenie

Od pięćdziesięciu lat szkolnictwo wyższe i nauka podlegają w Polsce nieustannej biurokratycznej restrukturyzacji a problemy pozostają. Nadal nasze uniwersytety na listach rankingowych w Europie mieszczą się na bardzo dalekich miejscach a poziom osiągnięć naukowych polskich uczonych pozostawia wiele do życzenia. Celem tego opracowania jest przedstawienie zarysu aktualnych wybranych wyzwań oraz uwarunkowań restrukturyzacji szkolnictwa wyższego w Polsce w zakresie: niezgodności Krajowych Ram Kwalifikacji z wymogami Unii Europejskiej i Procesu Bolońskiego, potrzeby umiędzynarodowienia szkół wyższych oraz nierealizowania od 10 lat wymogów Unii Europejskiej zawartych w Europejskiej Karcie Naukowca. Realizacja tak sformułowanego celu pozwoli na potwierdzenie słuszności hipotezy badawczej głoszącej, że restrukturyzacji zarządzania w szkolnictwie wyższym nie nadąża za wymogami procesu globalizacji, integracji i umiędzynarodowienia nauki i szkolnictwa wyższego w Europie i świecie. Do najważniejszych przyczyn tej niekorzystnej dla wszystkich sytuacji stoi niska jakość zarządzania i niechęć nauczycieli akademickich do zdobycia odpowiedniej wiedzy, umiejętności i kompetencji w tym zakresie z jednej strony oraz małymi wydatkami na naukę i szkolnictwo wyższe z drugiej. Współczesny, polski uniwersytet na rozdrożu musi dostosować się do wymogów międzynarodowych i przekształcić w uniwersytet liberalno-przedsiębiorczy, rzeczywiście spełniający wymogi Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego oraz Europejskiej Karty Naukowca.

Słowa kluczowe:

szkolnictwo wyższe, Unia Europejska, Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego, Krajowe Ramy Kwalifikacji, Europejska Karta Naukowca, efekty kształcenia

1. Wprowadzenie

Prowadzone od kilkunastu lat, z rosnącą aktywnością, badania pozwalają Autorowi na stwierdzenie, że nauka, szkolnictwo wyższe i edukacja na niższych stopniach kształcenia podlegają nieustannej biurokratycznej restrukturyzacji a problemy pozostają. Nadal nasze uniwersytety na listach rankingowych w Europie i świecie mieszczą się na bardzo dalekich miejscach a poziom osiągnięć naukowych polskich uczonych pozostawia wiele do życzenia.

Oczywiście odnosimy sporadyczne badawcze osiągnięcia, ale to wiele za mało, aby można było odczuwać zadowolenie z wprowadzonych kolejnych nowelizacji ustaw i rozporządzeń dotyczących edukacji, szkolnictwa wyższego i nauki. Nadal pracodawcy twierdzą, że absolwenci szkół wyższych są niewłaściwie przygotowani i nie spełniają oczekiwań pracodawców; a w znacznej części prowadzone badania naukowe dla praktyki mają niewystarczające zastosowanie. Wyraźnie zaznaczają się ponadczasowe uwarunkowania funkcjonowania uczelni w minionym 50-cioleciu. Wystąpienia publiczne obecnych ministrów odpowiedzialnych za naukę i szkolnictwo wyższe oraz za edukację narodową przypominają wypowiedzi poprzednich ministrów formalnie odpowiedzialnych za ten resort.

Panta rhei a na uczelniach młyny miały wolno i odczuwa się wrażenie, że czas się zatrzymał, generalnie rzecz ujmując, problemy pozostały nierozwiązane i oczekują na skuteczną restrukturyzację nauki, szkolnictwa wyższego i edukacji narodowej, które rozwiąże lub usunie dylematy, z jakimi się borykamy na uczelniach od 50 lat. Jak dotychczas po latach wracamy do starych rozwiązań, oczywiście z pewnymi mniej istotnymi korektami, np. w zakresie: habilitacji, nadawania tytułów, szkolnictwa zawodowego, relacji kierunków do specjalności, rzeczywistej formy własności szkół wyższych, wymogów politycznych wobec nauczycieli akademickich, roli grup trzymających władzę i profesorów opiniotwórczych oraz służb specjalnych w uczelniach, itd. Dlaczego tak się dzieje? Odpowiedź jest prosta – nadal polskie szkoły wyższe są tradycyjnymi uniwersytetami o feudalno-socjalistycznym ustroju, które w 2015 r. stały się na uniwersytetami na rozdrożu, poszukującymi drogi swojego rozwoju.

Celem tego opracowania jest przedstawienie zarysu aktualnych wybranych wyzwań oraz uwarunkowań restrukturyzacji szkolnictwa wyższego w Polsce w zakresie: niezgodności *Krajowych Ram Kwalifikacji* z wymogami Unii Europejskiej i Procesu Bolońskiego, potrzeby umiędzynarodowienia szkół wyższych oraz nierealizowania od 10 lat wymogów Unii Europejskiej zawartych w *Europejskiej Karcie Naukowca*. Realizacja tak sformułowanego celu pozwoli na potwierdzenie słuszności hipotezy badawczej głoszącej, że restrukturyzacja zarządzania w szkolnictwie wyższym nie nadaża za wymogami procesu globalizacji, integracji i umiędzynarodowienia nauki i szkolnictwa wyższego w Europie i świecie.

2. Wymogi integracji Szkolnictwa Wyższego w Unii Europejskiej w kontekście polskich Krajowych Ram Kwalifikacji

Podstawą generalną wytyczającą rozwój szkolnictwa wyższego we wszystkich państwach Europy jest podpisana 18 września 1988 r. w Bolonii, przez rektorów uniwersytetów krajów Europy, w tym polskich, „*Magna Charta Universitatum*”¹. Rektorzy zobowiązali się do wdrożenia, stosowania i stania na straży przestrzegania następujących zasad:

- Uniwersytet jest instytucją autonomiczną zajmującą się badaniami naukowymi, kształceniem oraz tworzeniem, wspieraniem i upowszechnianiem kultury.
- Kształcenie i badania naukowe na uniwersytetach muszą stanowić nierozłączną całość.
- Wolność badań naukowych i kształcenia jest podstawową zasadą działalności uniwersytetów, a rządy i uniwersytety - w ramach posiadanych uprawnień i możliwości muszą zapewnić poszanowanie tej fundamentalnej zasady.
- Uniwersytet jest instytucją odpowiedzialną za utrwalanie europejskich tradycji humanistycznych, tworzenie wiedzy uniwersalnej oraz potwierdzającą konieczność poznawania i wzajemnego oddziaływania na siebie i współistnienia różnych kultur.

Te zasady obowiązują szkoły wyższe Europy, w tym i Polski, które jednocześnie muszą spełniać swoje funkcje służebne wobec gospodarki, w tym prowadzić badania naukowe i kształcić studentów zgodnie z potrzebami krajowego i regionalnego rynku pracy, zapewniając tym samym zatrudnienie swym absolwentom. Z drugiej strony państwo kierujące tą gospodarką powinno zapewnić godziwe warunki życia, pracy i płacy pracownikom instytucji szkolnictwa wyższego i nauki.

„*Magna Charta Universitatum*” stała się ważnym kamieniem milowym w procesie umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego w integrującej się Europie. Rok później w Bolonii, 19 czerwca 1999 r. ministrowie właściwi do szkolnictwa wyższego, 29 krajów (w tym Polski) podpisali Deklarację Bolońską. Ten dokument wytyczał kierunek działań prowadzących do zbliżenia a następnie integracji systemów szkolnictwa wyższego krajów europejskich. Głównym celem podpisanej Deklaracji, rozpoczynającej tzw. Proces Boloński, było stworzenie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. Za bardzo istotne uznano:²

- wprowadzanie przejrzystych i porównywalnych systemów stopni,
- przyjęcie systemu kształcenia opartego na kilku poziomach kształcenia,

¹ Magna Charta Universitatum, <http://www.magna-charta.org/>, odczyt 26.06.2015.

² Proces Boloński, MNiSW, <http://www.nauka.gov.pl/proces-bolonski/proces-bolonski.html>, odczyt 26.06.2015.

- sprzyjanie mobilności studentów, nauczycieli akademickich oraz personelu administracyjnego,
- zwiększenie poziomu jakości usług świadczonych przez szkolnictwo wyższe,
- promocję szkolnictwa zawodowego, mobilności oraz zintegrowanych programów nauczania, szkolenia i badań.

Szczególnie ważna dla umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego w Europie była konferencja ministrów, w dniach 19- 20 maja 2005r. w Bergen Wzięły w niej udział delegacje 45 krajów uczestniczących w budowie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. W Bergen ministrowie opowiedzieli się za usuwaniem barier w mobilności studentów oraz pracowników uczelni³ i przyjęli dwa dokumenty stanowiące podstawę do kształtowania krajowych systemów szkolnictwa wyższego i ich integracji nie tylko w ramach Europy:

- Standardy i wskazówki dotyczące zapewnienia jakości (Standards and guidelines for Quality Assurance) - dokument opracowany przez ENQA⁴;
- Ramowa struktura kwalifikacji Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego (A Framework Qualifications of the European Higher Education Area) - dokument przygotowany przez specjalną grupę roboczą⁵.

Podczas konferencji ministrów właściwych do szkolnictwa wyższego państw sygnatariuszy Procesu Bolońskiego, 26-27 kwietnia 2012 w Bukareszcie, wyznaczono trzy główne priorytety w integracji szkolnictwa wyższego w Europie na najbliższe lata:

- zapewnienie wysokiej jakości szkolnictwa wyższego dla wszystkich,
- zwiększenie zatrudnialności absolwentów,
- poprawę skali i jakości w zakresie mobilności horyzontalnej i wertykalnej w Europie.

W konferencji wzięło udział 47 delegacji krajów biorących udział w Procesie Bolońskim, przedstawiciele Komisji Europejskiej, delegacje 23 państw spoza Obszaru, oraz przedstawiciele kilkunastu międzynarodowych organizacji działających w sektorze szkolnictwa wyższego. Konferencji towarzyszyło tzw. *trzecie Bologna Policy Forum*, skierowane do krajów spoza Europy zainteresowanych osiągnięciami Procesu Bolońskiego⁶.

Wolno postępujący proces integracji gospodarczej i społeczno-politycznej w ramach Unii Europejskiej wymagał utworzenia Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego oraz

³ Tamże.

⁴ Standards and guidelines for Quality Assurance, http://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2013/06/ESG_3edition-2.pdf, odczyt 26.06.2015

⁵ A Framework Qualifications of the European Higher Education Area, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/050218_QF_EHEA.pdf

⁶ Proces Boloński, MNiSW, <http://www.nauka.gov.pl/proces-bolonski/proces-bolonski.html>, odczyt 26.06.2015

Europejskiej Przestrzeni Badawczej. Integrację w obszarze szkolnictwa wyższego i nauki uznano za bardzo trudną i specyficzną. Dlatego też:

- ustalenia prowadzące do integracji, w tych trudnych do scalenia obszarach, podejmowane przez organy Unii Europejskiej były i są nadal poprzedzane ustaleniami ministrów właściwych do szkolnictwa wyższego państw sygnatariuszy Procesu Bolońskiego oraz uprawnionych przedstawicieli rządów państw członkowskich Unii Europejskiej, którzy jednocześnie pełnili funkcje budowniczych i integratorów obszarów nauki i szkolnictwa wyższego w UE;
- postępująca globalizacja w współczesnym świecie spowodowała przyjęcie zasady głoszącej, że scalanie nauki i szkolnictwa wyższego oraz edukacji państw członkowskich Unii Europejskiej nie może burzyć dotychczasowych ich powiązań w tych obszarach z innymi państwami. Ponadto rozwój nauki, wiedzy i kształcenie nie toleruje granic i wymaga otwartej współpracy ponad podziałami oraz granicami. Dlatego też w Procesie Bolońskim i w tworzeniu Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego oraz Europejskiej Przestrzeni Badawczej biorą udział państwa nienależące do Unii, w tym także z poza Europy (Kazachstan, Armenia). Ponadto w powyżej wspomnianych konferencjach ministrów właściwych do szkolnictwa wyższego państw sygnatariuszy oraz w realizacji ustalonych zadań biorą udział delegacje 23 państw spoza EOSW.

Integracja europejska w zakresie nauki, szkolnictwa wyższego i edukacji wymaga globalnego podejścia i rozwiązań wychodzących poza ugrupowania i związki integracyjne w ramach świata. Współczesne szkolnictwo wyższe, nauka i edukacja muszą mieć wymiar światowy, a nie tylko europejski i krajowy. Otwarcie szkolnictwa wyższego na świat jest bezwzględnie koniecznością. Umiędzynarodowieniu podlegać muszą nie tylko uczelnie, ale także jej jednostki podstawowe – wydziały oraz instytuty i katedry.

Organy Unii Europejskiej podjęły szereg uchwał i decyzji dotyczących edukacji, kształcenia i badań naukowych, które Polska powinna jak najszybciej w pełni wdrożyć, aby szkolnictwo wyższe i nauka mogły nawiązać roboczy kontakt z uniwersytetami krajów Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych. Do nich należy między innymi: „*Zielona księga – Promowanie mobilności edukacyjnej młodych ludzi*”, „*Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*”, „*Zalecenia*

Komisji Europejskiej w sprawie dostępu do informacji naukowej oraz jej ochrony” oraz wielu innych (około 20) aktów normatywnych prawa wtórnego Unii Europejskiej.⁷

Po sześciu latach, od przyjęcia w Bergen (2005 r) ustaleń dotyczących dostosowania polskich szkół wyższych do wymogów Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego i wymogów procesu globalizacji na obszarze nauki i szkolnictwa wyższego i edukacji (niższe szczeble kształcenia), przyjęta została w Polsce nowelizacja prawa dotyczącego uczelni. Przyjęte wówczas ustawy i rozporządzenia wprowadziły część oczekiwanych zmian, ale nadal toczy się dyskusja o potrzebie dalszej ich nowelizacji. Jednym z najbardziej kontrowersyjnym i dyskutowanym do dziś dylematem są Krajowe Ramy Kwalifikacyjne i związane z nimi systemy wewnętrznego i zewnętrznego zapewnienia jakości kształcenia. Dziesięć lat minęło, a w Polsce nadal nie funkcjonują w sposób właściwy, wspomniane powyżej:

- Standardy i wskazówki dotyczące zapewnienia jakości; w Polsce celowo błędnie przetłumaczono tytuł tego raportu i ograniczono zapewnienie jakości w uczelni tylko do zapewnienia jakości kształcenia⁸;
- Ramowa struktura kwalifikacji Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego; nazwana później w dokumentach Unii Europejskiej „Europejskimi Ramami Kwalifikacji”⁹.

Odpowiedzialność za to spada na Ministerstwo oraz władze uczelni publicznych i niepublicznych, a szczególnie profesorów, którzy bronili i nadal bronią ustroju feudalno-socjalistycznego, nazwanego ustrojem tradycyjnym szkół wyższych oraz swych dotychczasowych pozycji i zwyczajów, w tym małej aktywności świadczonej na rzecz uczelni oraz przewagi „podsiębiorczości” nad przedsiębiorczością w podejmowanych osobistych, prywatno-publicznych decyzjach. Czasami administratorzy nie oczekują sukcesu i wystarcza im przetrwanie, jeszcze rok lub do końca kadencji. Dlatego też w uczelniach pojawiły się następujące typy postaw oraz zachowań zarządzających i zarządzanych w szkołach wyższych¹⁰:

- **postawa wyczekiwania** – przyjęć założenie, że może reforma nie wejdzie w życie; zaczekać na konkretne, obligatoryjne akty normatywne, nie wychodzić przed szereg;

⁷ CURRENT PROBLEMS OF UNIVERSITY MANAGEMENT, praca zbiorowa pod red. naukową T. Wawaka, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013

⁸ Standardy i wskazówki dotyczące zapewnienia jakości kształcenia, www.gov.pl

⁹ Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie ustanowienia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie, Dz. U. C111 z 6.5.2008.

¹⁰ T. Wawak, Jakość zarządzania w szkołach wyższych, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.

- **postawa asekuracji** – podjąć pozorowane działania, unikać głębszych reform w ustroju i funkcjonowaniu uczelni i zarządzania nią, wprowadzać formalne zmiany, które nie naruszają istotę status quo ładu wewnętrznego;
- **postawa niezaangażowania** – realizować wytyczne na możliwie najniższym poziomie, aby jak najmniej zmienić w ładzie wewnętrznym;
- **postawa biurokratyczna** – wydać dużą ilość skomplikowanych zarządzeń i instrukcji w uczelni i na wydziale oraz utopić w ich gąszczu idee proponowanych, istotnych zmian w ładzie wewnętrznym uczelni oraz ograniczyć minimum możliwości i skłonności katedr i zakładów do samodzielnego, ekonomicznego działania;
- **postawa zaangażowania i partycypacji** – aktywnie włączyć uczelnię w pełną realizację przyjętej strategii rozwoju i zarządzania szkolnictwem wyższym, decyzji Unii Europejskiej i Procesu Bolońskiego u siebie oraz przystąpić do projakościowej restrukturyzacji zarządzania.

Obecnie w uczelniach publicznych i niepublicznych przeważa postawa biurokratyczna, choć postawa niezaangażowania i asekuracji nadal występuje w wielu uczelniach. Do bardzo ważnych przyczyn tego stanu rzeczy trzeba zaliczyć sposób wdrażania w Polsce ramowych struktur kwalifikacji EOSW (Europejskich Ram Kwalifikacji) oraz liczne błędy popełnione w nowelizacji ustaw dotyczących nauki, szkolnictwa wyższego oraz towarzyszących im wykonawczych aktów normatywnych, zwłaszcza rozporządzeń ministrów odpowiedzialnych za ich realizację. To MNiSW opowiedziało się za przewagą biurokratycznej kultury w zarządzaniu uczelniami. Czasami wizytujący uczelnie przedstawicielom Polskiej Komisji Akredytacyjnej zwracają przede wszystkim uwagę na realizację wymagań formalno-administracyjnych a nie stan merytoryczny badanych kwestii.

Kluczowym elementem współczesnych ramowych struktur kwalifikacji jest wyszczególnienie syntetycznego zestawu efektów uczenia się, czyli kształcenia obejmującego: wiedzę, umiejętności i kompetencje (wszystkie a nie tylko społeczne jak chce MNiSW), jakie wymaga uzyskanie danej kwalifikacji potwierdzonej dyplomem lub certyfikatem. Są to deskryptory kwalifikacji, które definiują charakter całej kwalifikacji w odniesieniu do poszczególnych dziedzin lub dyscyplin stanowią ogólne stwierdzenia przedstawiające typowe osiągnięcia studentów, którzy uzyskali daną kwalifikację po ukończeniu cyklu kształcenia, czyli np. studiów licencjackich lub magisterskich (a nie w trakcie ich trwania!). Realizując wytyczne konferencji ministrów właściwych dla szkolnictwa wyższego sygnatariuszy Procesu Bolońskiego w Pradze w roku 2001, międzynarodowa grupa

specjalistów z w zakresie szkolnictwa wyższego opracowała w 2004 r. tzw. „deskryptory dublińskie”, które opierały się na następujących elementach:

- wiedza i rozumienie,
- wykorzystywanie w praktyce wiedzy i zdolności rozumienia,
- ocena i formułowanie sądów,
- umiejętności komunikacji,
- umiejętności uczenia się.

Deskryptory te przygotowane do tzw. krótkiego oraz I i II cyklu (poziomu) kształcenia (tylko dwie strony tekstu) stały się podstawą ramowej struktury kwalifikacji EOSW. Prezentacja systemu kwalifikacji w EOSW oraz opis ramowych struktur kwalifikacji i celów kształcenia na szczeblu europejskim zajęło 5 stron tekstu. Natomiast wydane w formie rozporządzenia ministra Krajowe Ramy Kwalifikacji, opisujące efekty kształcenia dla 8 obszarów kształcenia, obejmują ponad 50 stron tekstu. Tak rozbudowane i biurokratycznie uszczegółowione Krajowe Ramy Kwalifikacji okazały się być powszechnie niezrozumiałe wśród pracowników wszystkich uczelni. Najlepszym dowodem tego jest to, że uczelnie zobowiązane do opracowania efektów kształcenia do poszczególnych prowadzonych kierunków studiów nie rozumiały lub nie chciały zrozumieć swojego zadania. Dlatego też zamiast opracować efekty kształcenia, jakie ma posiadać student po ukończeniu studiów licencjackich lub magisterskich, czyli absolwent, opracowały uszczegółowione „Ramki Kwalifikacji dla danego Kierunku Studiów”, które nazwały „Efektami kształcenia ...” – minimum 10 stron dla każdego kierunku studiów o danym profilu. Władze uczelni pomyliły efekty kształcenia uzyskiwane przez studentów w trakcie studiów (np. oceny z egzaminów) z efektami kształcenia uzyskanymi w wyniku ukończenia studiów przez absolwentów uczelni. Taka interpretacja efektów kształcenia przez władze uczelni nie jest przypadkowa, wynika ona, bowiem nieprecyzyjnego w ustawie – „Prawo o szkolnictwie wyższym” pojęcia **efekty kształcenia**, które różni się od tego przyjętego w dokumentach Procesu Bolońskiego i Unii Europejskiej. W *Ramowej strukturze kwalifikacji EOSW* przyjmuje się, że **efekty kształcenia** to „stwierdzenia określające, co student powinien wiedzieć, rozumieć i/lub potrafić zrobić (rozumiane, jako umiejętności i kompetencje) po zakończeniu okresu kształcenia”¹¹. Dla Unii Europejskiej **efekty uczenia się (kształcenia)** oznaczają określenie tego, co uczący się wie, rozumie i potrafi wykonać po ukończeniu procesu uczenia się, które dokonywane jest w

¹¹ Ramowa struktura kwalifikacji Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego, Raport opracowany przez grupę roboczą Procesu Bolońskiego ds. ramowych struktur kwalifikacji, Ministerstwo Nauki, Techniki i Innowacji Danii, luty 2005, przetłumaczone i wydane przez MEN w 2006 r., s. 19.

kategoriach wiedzy umiejętności i kompetencji”¹². Natomiast w ustawie dotyczącej szkolnictwa wyższego wyróżnia **efekty kształcenia i efekty uczenia się**. Przez **efekty kształcenia** rozumie zasób wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych uzyskiwanych w **procesie kształcenia** w systemie studiów oraz studiów trzeciego stopnia; a przez **efekty uczenia się** definiuje zasób wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych uzyskiwanych w **procesie uczenia się** poza systemem studiów¹³.

Na uwagę zasługuje fakt, że polskie prawo inaczej definiuje **krajowe ramy kwalifikacji** niż prawo unijne, co stwarza problemy interpretacyjne i wdrożeniowe uczelniom w Polsce. Zalecenia Unii Europejskiej mówią, że „**krajowe ramy kwalifikacji** oznaczają **narzędzie służące do klasyfikacji kwalifikacji** na wyszczególnione, według przyjętego zespołu kryteriów, poziomy osiągnięć w uczeniu się, które ma na celu integrację i koordynację krajowych podsystemów kwalifikacji oraz poprawę przejrzystości, dostępności, rozwoju i jakości kwalifikacji w **odniesieniu do rynku pracy i społeczeństwa obywatelskiego**”¹⁴. Natomiast polskie prawo stwierdza: „**Krajowe Ramy Kwalifikacji** dla Szkolnictwa Wyższego – **opis, przez określenie efektów kształcenia**, kwalifikacji zdobywanych w polskim systemie szkolnictwa wyższego”¹⁵. MNiSW nie realizuje w Polsce ustaleń Unii Europejskiej i wprowadza, powołując się na prawo unijne, własne biurokratyczne sposoby regulowania szkolnictwa wyższego, nieprecyzyjne kryteria kwalifikacji i interpretacji kompetencji, niezrozumiałe powszechnie przez uczelnie. Jest to główny powód biernego wdrażania ustaleń MNiSW w szkołach wyższych w Polsce. Efekt jest taki, że kompetencje absolwenta naszych uczelni, rozumiane w prawie unijnym, jako „udowodniona zdolność stosowania wiedzy, umiejętności i zdolności osobistych i społecznych lub metodologicznych w pracy lub w nauce oraz w karierze zawodowej i osobistej”, ujmowana w kategoriach odpowiedzialności i autonomii¹⁶. Takich kompetencji nie muszą zapewniać swoim absolwentom polskie uczelnie. Polskie prawo dotyczące szkolnictwa wyższego sprowadza kompetencje absolwenta tylko do kompetencji społecznych rozumianych, jako postawy społeczne, nie określając, co to oznacza. Stąd też, dotychczasowa realizacja w szkołach wyższych wymogów Krajowych Ram Kwalifikacji sprawia, że kompetencje absolwentów naszej uczelni nie należą do przodujących w Europie.

¹² Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie ustanowienia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie, Dz. U. C111 z 6.5.2008, s. 4.

¹³ Ustaw z dnia 27 lipca 2005 r.. Prawo o szkolnictwie wyższym, Dz. U., tekst jednolity po licznych poprawkach z 2015 r., poz. 357, art. 2.1.18.

¹⁴ Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej z dnia 23 kwietnia 2008 r., jw.

¹⁵ Ustaw z dnia 27 lipca 2005 r.. Prawo o szkolnictwie wyższym, jw.

¹⁶ Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej z dnia 23 kwietnia 2008 r., jw.

3. Umiejdzynarodowienie szkół wyższych

Polska zajmuje szóste miejsce w gospodarce Unii Europejskiej mierzonej parytetem siły nabywczej, za Niemcami, Francją, Wielką Brytanią, Włochami i Hiszpanią. Także 6 miejsce zajmuje Polska pod względem liczby ludności oraz czwarte pod względem liczby studentów ogółem za Niemcami, Wielka Brytania, ale przed Włochami i Hiszpanią. Jednocześnie zajmujemy 27 miejsce (przedostatnie) w Unii Europejskiej pod względem umiejdzynarodowienia systemu szkolnictwa wyższego, mierzonego odsetkiem studentów zagranicznych w krajach UE w 2012 r. (Polska -1,3% a Wielka Brytania – 26,9%; łącznie 28 państw UE – 9,9% a Bułgaria – 4.0%)¹⁷.

Do słabych punktów uczelni w Polsce MNiSW zalicza:¹⁸

- niską pozycję polskich uczelni w międzynarodowych rankingach;
- niskie wymagania rekrutacyjne w trakcie przyjmowania kandydatów na studia;
- to, że nie wiele uczelni prowadzi pełne kierunki studiów w językach obcych;
- fakt, że poza nielicznymi wyjątkami brak w Polsce dobrych przykładów uczelni prowadzących wspólne międzynarodowe studia, których jakość potwierdzają zagraniczne akredytacje;
- występującą powszechnie w szkołach wyższych bariery językowej dla cudzoziemców.

Do tych słabych punktów polskich szkół wyższych należy dodać te bardzo słabe wskazywane przez studentów, o których MNiSW woli nie pamiętać. Jak wynika z przeprowadzonych przez autora badań (dotychczas niepublikowanych), w okresie od marca do maja 2015 r., **studenci do tych bardzo słabych punktów uczelni** zaliczyli między innymi następujące:

- ilość praktycznych umiejętności przekazywane studentom w toku studiów jest niewystarczająca (86 % badanych);
- system nauczania nie wychodzi naprzeciw potrzebom młodych ludzi, które nie zostają zaspokojone (68% badanych);
- studia nie zapewniają **zaawansowanych umiejętności**, wykazywania się biegłością i innowacyjnością potrzebną do rozwiązywania złożonych i nieprzewidywanych problemów w specjalistycznej dziedzinie pracy lub nauki (64% badanych);

¹⁷ Wstępne założenia programu umiejdzynarodowienia szkolnictwa wyższego MNiSW, www.nauka.gov.pl, odczyt 23.06.2015 r.

¹⁸ Tamże.

- studia nie zapewniają **specjalistycznych umiejętności** rozwiązywania problemów, potrzebnych do badań lub działalności innowacyjnej w celu tworzenia nowej wiedzy i procedur oraz integrowania wiedzy w różnych dziedzinach (58% badanych);
- nie zaobserwowano poprawy w działaniach na rzecz dostosowania efektów kształcenia do oczekiwań studentów, mimo corocznych ich ewaluacji w formie corocznych ankiet nieprzekładających się na poprawę jakości kształcenia (58% badanych);
- studia nie są dostosowane do aktualnych potrzeb rynku pracy i nie zapewniają zatrudnienia (57% badanych);
- przyjęte w uczelni efekty kształcenia nie zostały ustalone z perspektywy studenta, a w ich opracowaniu studenci nie brali aktywnego udziału (57 % badanych);
- realizowane programy studiów nie były opracowane we współpracy ze studentami (57% badanych);
- studia nie umożliwiają studentom dostęp do nowoczesnych technologii IT i zdobycie doświadczenia zawodowego (53% badanych);
- studenci nie są zadowoleni z kształtu i z zakresu programów studiów (53% badanych).
- sformułowanie, weryfikacja, ocena uzyskiwanych efektów oraz ich przydatności nie odbywała się we współpracy z interesariuszami zewnętrznymi uczelni (51% badanych).

Do mocnych punktów uczelni w Polsce MNiSW zaliczyło następujące:

- wysoki poziom inwestycji w infrastrukturę dydaktyczną i badawczą na poziomie blisko 30 miliardów złotych;
- możliwość kontynuowania edukacji lub kariery naukowej w Europie;
- relatywnie niskie koszty utrzymania i studiowania;
- to, że międzynarodowe koncerny chętnie zatrudniają absolwentów polskich uczelni;
- wprowadzone zmiany ułatwiają współpracę międzynarodową;
- rosnąca świadomość potrzeby umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego w gronie kadry akademickiej.

We wspomnianych powyżej, przeprowadzonych przez autora badaniach, nauczyciele akademicy wskazali na szereg mocnych stron szkół wyższych w Polsce, być może, niedostrzeganych z poziomu MNiSW. Nie zawsze opinię wykładowców potwierdzali ich

studenci. Do tych **mocnych punktów uczelni, profesorowie i doktorzy**, zaliczyli między innymi następujące:

- studia wpajają umiejętności uczenia się i samodzielnego kształcenia oraz pozwalają na samodzielne kontynuowanie dalszych studiów w kraju i za granicą (80% badanych);
- studia promują postawy typu „obywatel świata” i zachęcają do kontaktów oraz mobilności w ramach Europy i świata (75% badanych);
- wiedza zdobyta podczas studiów zwiększa szanse na sukces w karierze zawodowej (70%);
- realizowany program studiów zapewnia studentom mobilność pionową, czyli kontynuowania studiów na II stopniu kształcenia na innej uczelni w kraju lub zagranicą, połączonej ze zmianą kierunku studiów (65%);
- zajęcia prowadzone w trakcie studiów rozwijają zdolność samodzielnego myślenia i analizowania rzeczywistości, np. zjawisk gospodarczych i społecznych (65%);
- studia przygotowują studentów, po ich zakończeniu, do podnoszenia tych uzyskanych dotychczas umiejętności, wraz z rozwojem technologii, w wielu różnych dyscyplinach (65% badanych);
- studia uczą umiejętności pracy w środowisku wielokulturowym, szacunku do odmiennych kultur, tolerancji i rozumienia inności w systemie myślenia i oceniania (60% badanych);
- studia zapewniają rozwój intelektualny, kulturowy i poziomu inteligencji studenta (60% badanych);
- studia zapewniają rozwój indywidualny i skutecznie stymulują rozwój osobowy przyszłego absolwenta; (55% badanych);
- zajęcia prowadzone w trakcie studiów pozwalają studentom przyzwyczajać się do właściwego odbierania oceny ich pracy, przyjmowania konstruktywnej krytyki i wyciągania wniosków (55% badanych);
- realizowane programy studiów zapewniają studentom mobilność poziomą, czyli realizację części programu na innej uczelni w kraju lub zagranicą (55% badanych).

Do zagrożeń, jakie związane są z funkcjonowaniem uczelni publicznych i niepublicznych w MNiSW zaliczyło między innymi następujące:¹⁹

¹⁹ Wstępne założenia programu umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego MNiSW, www.nauka.gov.pl, odczyt 23.06.2015 r.

- wzmożony napływ źle przygotowanych osób na studia przyczynia się do obniżenia jakości kształcenia w uczelniach;
- wzmożony napływ kandydatów za granicę, którzy deklarują chęć studiowania, ale tak naprawdę pragną tylko przekroczyć granicę obszaru Schengen;
- wzmocnienie konkurencyjnej oferty programów europejskich (w tym Erasmus+) ułatwiających odbywanie pełnych cykli kształcenia na II stopniu w krajach Unii Europejskiej;
- niedostosowanie programów kształcenia do potrzeb, możliwości i oczekiwań polskich studentów i ich zagranicznych kolegów.

Porażający jest brak świadomości i wiedzy MNiSW lub niechęć przedstawienia wszystkich głównych zagrożeń realizacji programu umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego oraz nie przedstawienie w omawianym programie **szans polskich uczelni** wiążących się z realizacją tego programu. **Szanse** są czwartym (obok słabych i silnych punktów oraz zagrożeń) elementem metody analizy SWOT.

MNiSW, bardzo czytelnie przedstawiło we *Wstępnych założeniach programu umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego w Polsce* wybrane główne zadania uczelni i MNiSW w jego realizacji. Nie podano natomiast kosztów jego realizacji oraz źródeł jego finansowania.²⁰ Po przeprowadzonej dyskusji MNiSW opracowało ciekawy *Program umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego* zwanego dalej *Programem* oraz umieściło go na swej stronie internetowej. W *Programie* podano, że obecnie studiuje poza granicami swojego kraju 4 mln. studentów a w 2020 będzie to już 7 mln osób. Rynek ten jest oszacowany obecnie na 100 mld dolarów, a największymi na nim graczami są kolejno: USA, Wielka Brytania i Australia, Francja, Niemcy.²¹ MNiSW wyznaczyło cele główne i szczegółowe *Programu*. Ministerstwo nabrało doświadczenia w formułowaniu jedynie słusznych celów głównych i szczegółowych. Zapewnienie warunków ich realizacji (finansowych, kadrowych, prawnych, itp.) to już zupełnie inny problem. W tym MNiSW nie odnosi zamierzonych sukcesów, Stąd i z realizacją celów bywa różnie. Celami głównymi tego *Programu umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego* są:²²

- podnoszenie konkurencyjności polskich uczelni na międzynarodowym rynku usług świadczonych przez szkoły wyższe poprzez poprawę jakości kształcenia i badań

²⁰Wstępne założenia programu umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego MNiSW, www.nauka.gov.pl, odczyt 23.06.2015 r.

²¹ Program Umiędzynarodowienia Szkolnictwa Wyższego, MNiSW, www.nauka.gov.pl, odczyt 23.06.2015 r.

²² Tamże.

naukowych oraz podniesienie kompetencji i umiejętności kadr akademickich, studentów i absolwentów;

- zwiększenie udziału nauki i szkolnictwa wyższego we wzroście gospodarczym w kraju;
- wzmocnienie pozycji Polski na arenie międzynarodowej przez wzrost jej atrakcyjności, jako centrum rozwoju nauki i kształcenia.

MNiSW ustaliło kilkanaście celów szczegółowych, które mają być realizowane przez ministerstwo oraz wszystkie podmioty działające w systemie nauki i szkolnictwa wyższego, w tym: uczelnie, jednostki naukowe, NCN, NCBiR itp. Ministerstwo wyznaczyło uczelniom cztery kierunki działań, które prowadzić mają do umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego:²³

- Tworzenie atrakcyjnej dla cudzoziemców oferty programowej poprzez:
 - pozyskiwanie międzynarodowych akredytacji dla instytucji szkolnictwa wyższego lub poszczególnych programów kształcenia;
 - zwiększenie liczby programów studiów I i II stopnia w językach obcych oraz wspólnych projektach edukacyjnych;
 - zbudowanie programów studiów doktoranckich o zasięgu międzynarodowym oraz rozwój ścieżek kariery dla osób po doktoracie (post doc);
 - zwiększenie liczby zagranicznych naukowców zaangażowanych w prace dydaktyczne i naukowe oraz zagranicznych recenzentów;
 - zmiana systemu pracy uczelni prowadzące do uelastycznienia roku akademickiego, eliminowania potencjalnych barier w procesie dydaktycznym i przypadków zniechęcenia do mobilności wynikających z: regulaminu studiów, systemu uzyskiwania i weryfikowania efektów kształcenia oraz punktów ECTS;
 - poszerzenie kompetencji dydaktycznych kadr akademickich, w tym poprzez przyjazdy gości z zagranicy i wyjazdy pracowników na wykłady za granicę.
- Dostosowanie obsługi do potrzeb studentów zagranicznych i poszerzenie umiejętności pracowników uczelni w drodze:
 - rozwijania mechanizmów obsługi do potrzeb studentów zagranicznych;
 - rozwijania kompetencji pracowników administracyjnych, w tym ich kompetencji językowych.

²³ Program Umiędzynarodowienia Szkolnictwa Wyższego, MNiSW, www.nauka.gov.pl, odczyt 23.06.2015 r.

- Tworzenie systemów wspierających udział pracowników uczelni w międzynarodowych programach naukowych przewidujących:
 - uruchomienie w urzędach komórek administracyjnych przeznaczonych do obsługi międzynarodowych projektów naukowych;
 - wprowadzenie mechanizmu elastycznego zarządzania czasem i obowiązkami dydaktycznymi pracowników zaangażowanych w międzynarodowe projekty naukowe;
 - uwzględnianie udziału w międzynarodowych projektach naukowych w wewnętrznych procesach oceny i awansu pracowniczego;
 - zapewnienie odpowiednich warunków do przyjmowania zagranicznych w wewnętrznych procedurach oceny i awansu pracowniczego;
 - wprowadzenie Europejskiej Karty Naukowca i kodeksu dobrych praktyk w zatrudnianiu naukowców;
 - wprowadzenie dzięki realizacji „Paktu dla Horyzontu” zmian umożliwi efektywne wspieranie udziału pracowników naukowych w programach międzynarodowych.
- Wspieranie studentów i kadry naukowej w wyjazdach za granice oraz powrotach do Polski między innymi poprzez:
 - zwiększanie uznawalności pobytów zagranicznych, w tym praktyk, w programach kształcenia;
 - rozwijanie kompetencji językowych studentów, doktorantów i pracowników naukowych, przyjmując, że język angielski jest *lingua franca* współczesnej nauki, zatem kadra oraz studenci powinni biegle się nim posługiwać.

Zainteresowani zadaniami wyznaczonymi do MNiSW mogą się z nimi zapoznać na stronie internetowej Ministerstwa w zakresie:²⁴

- kierunków rozwoju polityki stypendialnej;
- zmian organizacyjnych i prawnych;
- wsparcia zmian na uczelniach w zakresie organizacji i ich systemów umiędzynarodowienia, transferu dobrych praktyk i podnoszenia wiedzy wśród zatrudnionych w uczelniach;
- promocji zagranicznej.

²⁴ Program Umiędzynarodowienia Szkolnictwa Wyższego, MNiSW, www.nauka.gov.pl, odczyt 23.06.2015 r.

Wszystkie te powyższe zadania MNiSW będą realizowane przy pomocy i za pośrednictwem uczelni i zatrudnionych w niej pracowników, którzy tworzyć będą uczelniany system umiędzynaradawiania szkoły wyższej.

Zdaniem Ministerstwa pełna realizacja „*Program umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego*” powinna usprawnić i rozwinąć wymianę międzynarodową i wnieść istotny wkład do zreformowania całego szkolnictwa wyższego i umocnienia uczelni umiędzynarodawiających swoje strategie rozwoju. Są to „pobożne życzenia” kierujących MNiSW, niemające szans na realizację, ponieważ podobnie jak strategie uczelni tak i ten prezentowany *Program* ten nie jest realny dla znacznej większości szkół wyższych w Polsce, ponieważ nie uwzględnia aktualnych uwarunkowań funkcjonowania szkół wyższych, które tak jak całe szkolnictwo wyższe, cechuje się niską jakością zarządzania²⁵ i nie uwzględnia rzeczywistych realiów życia szkół wyższych w Polsce i problemów rozwojowych, z jakimi się borykają na co dzień. Jednocześnie trzeba zauważyć, że około 20% funkcjonujących uczelni jest w stanie realizować ten pożądany i słuszny program umiędzynarodowienia swej działalności dydaktycznej i naukowej oraz współpracy z otoczeniem bliższym i dalszym w kraju i zagranicą. Są to wysoko notowane w rankingach głównie publiczne uniwersytety i politechniki oraz kilka niepublicznych uczelni. Te szkoły wyższe powinny opracować swój własny program umiędzynarodowieniu swego funkcjonowania na wszystkich płaszczyznach. Do tych uczelni powinno wpłynąć 80% publicznych środków przeznaczonych na naukę; oczywiście w drodze otwartych konkursów a nie automatycznie. Jednocześnie należy podkreślić, że rozwój współpracy dydaktycznej i naukowej z zagranicznymi uczelniami i ośrodkami badawczymi jest ważnym czynnikiem rozwoju tych uczelni i kołem napędowym indywidualnego rozwoju nauczycieli akademickich uczestniczących w tych programach. Rozwój nauki i szkolnictwa wyższego zawsze wymagał zniesienia granic i swobodnego przepływu myśli i doświadczeń oraz swobody w prowadzeniu badań naukowych i rozwoju kształcenia, Ten globalny charakter funkcjonowania szkół wyższych w pełni doceniany jest przez Unie Europejską, która otwarta jest na nieograniczoną współpracę uczelni funkcjonujących w ramach Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego z innymi uczelniami działającymi w krajach spoza Unii. Nie powinny występować blokady polityczne i inne uniemożliwiające swobodny rozwój współpracy międzynarodowej szkół wyższych w Europie i świecie.

²⁵ T. Wawak, Jakość zarządzania w szkołach wyższych, cyt. wyd.

4. Wymogi Unii Europejskiej dotyczące Europejskiej Karty Naukowca

Wdrażanie w szkolnictwie wyższym w Polsce wymogów Unii Europejskiej jest nad wyraz opieszale. Kilka lat minęło zanim w MNiSW przystąpił w roku 2011 do wdrażania, i to w sposób niezgodny z zaleceniami Unii, Europejskich Ram Kwalifikacji oraz Standardów i wskazówek systemu zapewnienia jakości obowiązujących od 2008 r. w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego. Komisja Europejska wydała 11 marca 2005 r. zalecenie w sprawie *Europejskiej Karty Naukowca* oraz *Kodeksu Postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych*²⁶, mając na uwadze, że:

- W styczniu 2000 r.²⁷ Komisja Europejska uznała za konieczne stworzenie Europejskiej Przestrzeni Badawczej, jako podstawy przyszłych działań Wspólnoty w tej dziedzinie w celu konsolidacji i określeni struktury europejskiej polityki w zakresie badań naukowych.
- Lizbońska Rada Europejska (marzec 2000 r.) postawiła Wspólnocie za cel stworzenie do 2010 r.²⁸ najbardziej konkurencyjnej i dynamicznej gospodarki opartej na wiedzy.
- Rada poruszyła kwestie związane z zawodem i karierą naukowców na terenie Europejskiej Przestrzeni Badawczej w swojej rezolucji z dnia 10 listopada 2003 r.²⁹, a w szczególności ustosunkowała się pozytywnie do zamiaru opracowania przez Komisję *Europejskiej Karty Naukowca* oraz *Kodeksu Postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych*.

Musiało minąć 10 lat, aby MNiSW dostrzegło w kwietniu 2015 r.³⁰ potrzebę podjęcia działań upowszechniających i wdrażających *Europejską Kartę Naukowca* oraz *Kodeks Postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych*. Pani Minister w swym liście do rektorów uczelni i kierowników jednostek naukowych zachęcała do ich przyjęcia, wdrożenia sformułowanych zasad i wymogów zawartych w *Karcie* i *Kodeksie* oraz podjęcia starań o uzyskanie logo HR

²⁶ Europejska Karta Naukowca. Kodeks Postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych, 2005/251/WE, European Commission, EUR 21620, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2006, http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/brochure_rights/kina21620b8c_pl.pdf, odczyt 23.06.2015 r.

²⁷ Zalecenie Komisji Europejskiej, styczeń 2000 w sprawie Europejskiej Przestrzeni Badawczej, COM (2000) 6 wersja ostateczna z 18.01.2000.

²⁸ Strategia Lizbońska, www.strategializbonska.pl, odczyt 23.06.2015 r.

²⁹ Rezolucja Rady z dnia 11 listopada 2003 r. (2003/C₂ 8_{2/01}) w sprawie zawodu i kariery naukowców na terenie Europejskiej Przestrzeni Badawczej, Dz. U. C₂ 8₂, z 25.11.2003 r., s. 1-2, odczyt 23.06.2015 r.

³⁰ List Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego do rektorów i kierowników jednostek naukowych, http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2015_04/2c471dc94fb1676f3a0db83d7365dfa5.pdf, odczyt 23.06.2015 r.

Excellence In Research. Zdaniem Pani Minister tylko nieliczne jednostki naukowe i uczelnie zadeklarowały przystąpienie do realizacji postanowień tych dokumentów oraz bardzo mało uzyskało certyfikat HR Excellence In Research nadawany przez Komisję Europejską. Pani Minister zwraca uwagę na to, że Komisja Europejska w przypadku niektórych konkursów w Programie Horyzont 2020 przyjmuje zasady wynikające z *Karty* i *Kodeksu*, jako obowiązkowe (np. Model Grant Agreement stanowiący wzór umów na realizację projektów w ramach H2020, ERA Chairs, granty Marii Skłodowskiej - Curie)³¹. W projekcie rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie kryteriów i trybu przyznawania kategorii naukowej jednostkom naukowym w § 10.1 zaliczono do kryteriów oceny potencjału naukowego jednostki naukowej posiadanie logo HR Excellence In Research.³² Ponadto zamierza się uwzględnić zasady i wymogi *Karty* i *Kodeksu* w konkursach ogłaszanych przez NCN i NCBiR oraz wprowadzenie w ramach konkursów i programów Ministra dodatkowego kryterium oceny – zobowiązanie do przestrzegania zasad i wymogów *Karty* i *Kodeksu* przez jednostki aplikujące. Ich przestrzeganie powinno prowadzić do pomyślnej certyfikacji i uzyskania logo HR Excellence In Research – ubieganie się o to logo nie wiąże się z opłatami na rzecz Komisji Europejskiej, a informacje dotyczące między innymi uzyskania i utrzymania logo znajdują się na stronie internetowej:

<http://ec.europa.eu/euraxess/index.cfm/rights/strategy4Researcher>.³³

Zanim przejdziemy do prezentacji tych zasad i wymogów warto wpieryw zapoznać się z przyczynami, dla których Komisja Europejska zdecydowała się opracować *Europejską Kartę Naukowca* i *Kodeks Postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych*, wskazać, czemu wdrożenie tych zasad i wymogów zawartych w tych dokumentach ma służyć oraz jakie zadania wiążące się z tym - powinny wykonać kraje członkowskie Unii Europejskiej. Wdrożenie *Karty* i *Kodeksu* w szkołach wyższych jednostkach naukowych nakłada określone obowiązki na MNiSW (które reprezentuje rząd i państwo) oraz przed wszystkim na władze uczelni i jej pracowników. Na szczególną uwagę zasługuje tu fakt, że Pani Minister zachęcając uczelnie i jednostki badawcze do dostosowania się do zasad i wymogów *Karty* i *Kodeksu* nie wspomniała o zadaniach, jakie ma do spełnienia MNiSW i państwo. Całość problemów związanych z wdrożeniem nowych zadań i wymogów Pani Minister przerzuciła na szkoły wyższe i jednostki badawcze. Oczywiście większość z nich z tym sobie nie poradzi,

³¹ Tamże.

³² Projekt Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie kryteriów i trybu przyznawania kategorii naukowej jednostkom naukowym, z dnia 30.06.2015 r., http://www.bip.nauka.gov.pl/rozporzadzenia_projekty/, odczyt 23.06.2015 r.

³³ The Human Resources Strategy for Researchers (HRS4R), odczyt 23.06.2015 r.

co praktycznie uniemożliwi im wzięcie udziału w walce o granty. Jedno jest pewne – na tym etapie nie mogą liczyć na pomoc MNiSW.

Zdaniem Komisji Europejskiej:³⁴

- Stwierdzony potencjalny brak naukowców, w szczególności w niektórych kluczowych dyscyplinach, będzie stanowił poważne zagrożenie dla innowacyjnej siły, zasobów wiedzy oraz wzrostu wydajności w UE w bliskiej przyszłości i może stać na przeszkodzie w osiągnięciu celów lizbońskich i barcelońskich. W związku z powyższym, Europa musi znacząco podnieść swoją atrakcyjność dla pracowników naukowych.
- Państwa Członkowskie powinny starać się zapewnić naukowcom zrównoważone systemy rozwoju zawodowego na każdym etapie kariery, niezależnie od rodzaju umowy i wybranej ścieżki kariery w dziedzinie badań i rozwoju, a także powinny starać się zapewnić, by pracownicy naukowcy postrzegani byli, jako profesjonalisci.
- Należy zachęcać do wszelkiego typu mobilności w ramach ogólnej polityki kadrowej działu badań i rozwoju na poziomie krajowym, regionalnym i instytucjonalnym. Istnieje konieczność pełnego uznania wartości wszelkiego typu mobilności w systemach oceny i rozwoju kariery zawodowej naukowców, gwarantując, że tego typu doświadczenie sprzyja rozwojowi zawodowemu. Należy dążyć do umocnienia perspektyw rozwoju zawodowego pracowników naukowych w obrębie Unii Europejskiej oraz do stworzenia otwartego rynku pracy dla naukowców.
- Wystarczające oraz wysoce wykwalifikowane zasoby ludzkie sektora badań i rozwoju są podstawą dla rozwoju wiedzy naukowej, postępu technologicznego, poprawy jakości życia, zapewnienia dobrobytu obywatelom europejskim oraz zwiększenia konkurencyjności państw i Europy.
- Należy wprowadzić i wdrożyć nowe narzędzia rozwoju kariery naukowców, aby poprawić perspektywy zawodowe pracowników naukowych w Europie.
- Ostatecznym celem jest przyczynienie się do stworzenia atrakcyjnego, otwartego i zrównoważonego europejskiego rynku pracy dla naukowców, gdzie warunki ramowe umożliwiają rekrutację i zatrzymanie wysoce wykwalifikowanych pracowników naukowych w środowiskach sprzyjających efektywnym działaniom i wydajności.

³⁴ Europejska Karta Naukowca. Kodeks Postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych, http://www.vetpol.org.pl/www_old/Rozne_komunikaty/Europejska_Karta_Naukowca.pdf, odczyt 23.06.2015 r.

Komisja Europejska zaleciła:³⁵

- aby Państwa Członkowskie starały się podejmować niezbędne kroki w celu zapewnienia, by grantodawcy lub pracodawcy naukowców stwarzali i utrzymywali sprzyjające środowisko naukowe oraz kulturę pracy, w których ceni się, motywuje i wspomaga poszczególne osoby oraz grupy badawcze, a także zapewnia im się niezbędne materiały oraz wsparcie niematerialne pozwalające im osiągnąć wyznaczone cele i wykonać swoje zadania;
- aby Kraje należące do UE przy formułowaniu i przyjmowaniu strategii i systemów rozwoju stabilnych karier zawodowych naukowców, brały pod uwagę i kierowały się ogólnymi zasadami i wymaganiami określonymi w *Europejskiej Karcie Naukowca* oraz *Kodeksie Postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych*;
- aby Kraje Członkowskie postrzegały te ogólne zasady i wymagania, jako integralną część instytucjonalnych mechanizmów zapewnienia jakości, traktując je, jako sposób określenia kryteriów finansowania programów krajowych/regionalnych oraz przyjmując je w procesach kontroli, monitoringu oraz oceny organów publicznych;
- aby Państwa należące do Unii kontynuowały działania na rzecz pokonania istniejących przeszkód natury prawnej i administracyjnej utrudniających mobilność, w tym przeszkód związanych z mobilnością międzysektorową oraz pomiędzy i w obrębie danych stanowisk, uwzględniając rozszerzoną Unię Europejską.

Europejska Karta Naukowca formułuje i wzywa do przestrzegania następujących zasad postępowania naukowców:³⁶

- W badaniach naukowcy powinni kierować się dobrem ludzkości oraz zmierzać do poszerzenia granic wiedzy naukowej.
- Naukowcy powinni przestrzegać uznanych praktyk etycznych oraz fundamentalnych zasad etycznych.
- Naukowcy powinni starać się, by ich badania miały znaczenie dla społeczeństwa i nie powielały przeprowadzonych wcześniej badań.
- Naukowcy powinni znać strategiczne cele swojego środowiska naukowego oraz mechanizmy finansowania badań, a także zdobyć wszelkie niezbędne pozwolenia przed rozpoczęciem badań.

³⁵ Europejska Karta Naukowca. Kodeks Postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych, http://www.vetpol.org.pl/www_old/Rozne_komunikaty/Europejska_Karta_Naukowca.pdf, odczyt 23.06.2015 r.

³⁶ Tamże.

- Naukowcy na dowolnym etapie kariery zawodowej muszą znać krajowe, sektorowe i instytucjonalne przepisy regulujące warunki szkoleń i/lub pracy.
- Naukowcy powinni być świadomi, że są odpowiedzialni wobec swoich pracodawców, grantodawców i innych organów publicznych lub prywatnych, a także, z przyczyn etycznych, wobec ogółu społeczeństwa.
- Naukowcy powinni zawsze stosować bezpieczne sposoby wykonywania pracy zgodnie z krajowymi przepisami.
- Wszyscy naukowcy powinni dbać, by wyniki ich badań były rozpowszechniane i wykorzystywane, np. ogłaszane, przekazywane innym środowiskom naukowym lub, w stosownych przypadkach, skomercjalizowane.
- Naukowcy powinni dbać, aby ich działania naukowe były przedstawione ogółowi społeczeństwa w zrozumiałym sposób.
- Na etapie szkoleniowym naukowcy powinni ustalić regularne formy kontaktu ze swoim opiekunem naukowym i przedstawicielem kierunku/wydziału.
- Starsi pracownicy naukowcy powinni zwracać szczególną uwagę na różnorodne funkcje, które pełnią, tj. opiekunów naukowych, mentorów, doradców zawodowych, liderów, koordynatorów projektów, menedżerów lub popularyzatorów nauki.
- Na wszystkich etapach kariery zawodowej naukowcy powinni szukać możliwości stałego rozwoju.

Europejska Karta Naukowca wyznacza następujące zasady i wymagania obowiązujące pracodawców i grantodawców:³⁷

- Wszyscy naukowcy, którzy zdecydowali się na karierę naukową, powinni być uznani za profesjonalistów i traktowani zgodnie z tym faktem.
- Grantodawcy i pracodawcy nie będą w jakikolwiek sposób dyskryminować naukowców.
- Pracodawców i grantodawcy powinni zadbać o stworzenie najbardziej stymulującego środowiska badań lub szkoleń naukowych.
- Grantodawcy i pracodawcy zapewnią, aby warunki pracy naukowców były na tyle elastyczne, aby osiągnąć efektywne wyniki badań naukowych.

³⁷ Europejska Karta Naukowca. Kodeks Postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych, http://www.vetpol.org.pl/www_old/Rozne_komunikaty/Europejska_Karta_Naukowca.pdf, odczyt 23.06.2015 r.

- Grantodawcy i pracodawcy powinni zapewnić, by niestabilność warunków zatrudnienia nie powinna mieć negatywnego wpływu na osiągnięcia naukowców.
- Grantodawcy i pracodawcy powinni zapewnić naukowcom sprawiedliwe i atrakcyjne warunki wynagradzania wraz z odpowiednimi i sprawiedliwymi świadczeniami ubezpieczenia społecznego.
- Celem grantodawców i pracodawców powinno być zapewnienie reprezentatywnej równowagi płci na każdym szczeblu kadry, w tym na poziomie opiekunów naukowych i menedżerów.
- Pracodawcy i grantodawcy powinni sporządzić strategię rozwoju kariery zawodowej dla naukowców na każdym etapie kariery.
- Grantodawcy i pracodawcy powinni uznawać wartość mobilności geograficznej, międzysektorowej, interdyscyplinarnej i transdyscyplinarnej oraz wirtualnej, a także mobilności między sektorem państwowym i prywatnym.
- Grantodawcy i pracodawcy powinni zapewnić naukowcom możliwość rozwoju zawodowego oraz poprawy swoich szans znalezienia pracy.
- Pracodawcy i grantodawcy powinni zapewnić naukowcom doradztwo zawodowe oraz pomoc w zakresie znalezienia pracy.
- Grantodawcy i pracodawcy powinni zapewnić naukowcom, by czerpali korzyści z wykorzystywania wyników w zakresie badań.
- Instytucje powinny pozytywnie odnosić się do współautorstwa przy ocenie kadry naukowej.
- Pracodawcy i grantodawcy powinni zadbać, by była wyznaczona osoba, do której początkujący naukowcy mogą zgłaszać się w kwestiach związanych z wykonywaniem obowiązków zawodowych.
- Nauczanie jest istotnym sposobem organizacji i upowszechniania wiedzy. Z tego względu należy je postrzegać, jako cenną możliwość w ramach ścieżki rozwoju zawodowego. Jednakże **obowiązki w zakresie nauczania nie powinny być nadmiernie obciążające.**
- Grantodawcy i pracodawcy powinni wprowadzić dla wszystkich naukowców, w tym dla starszych pracowników naukowych, systemy oceny pracowników w celu regularnej oceny wyników zawodowych.
- Grantodawcy i pracodawcy powinni określić, zgodnie z krajowymi zasadami i przepisami, odpowiednie procedury.

- Grantodawcy i pracodawcy powinni uznać za w pełni uzasadnione, a wręcz pożądane, prawo naukowców do reprezentacji we właściwych organach.
- Standardy przyjmowania naukowców do pracy powinny być jasno określone. Pracodawcy i grantodawcy powinni przestrzegać zasad określonych w *Kodeksie Postępowania* przy rekrutacji pracowników naukowych.

Kodeks Postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych stwierdza na wstępie, że powinny być wdrożone zasady i wymagania, które gwarantują przestrzeganie takich wartości jak przejrzystość procesu rekrutacji oraz równe traktowanie wszystkich kandydatów. Do tych ogólnych zasad i wymagań *Kodeksu Postępowania* zalicza następujące:³⁸

- Pracodawcy i/lub grantodawcy powinni ustalić otwarte, efektywne, przejrzyste procedury rekrutacji, które są możliwe do porównania na poziomie międzynarodowym
- Komisje dokonujące doboru kandydatów powinny reprezentować różnorodne doświadczenia i kwalifikacje oraz wykazywać się odpowiednią równowagą płci.
- Przed wybraniem kandydatów należy ich poinformować o procesie rekrutacji oraz kryteriach wyboru.
- W procesie doboru kadr należy wziąć pod uwagę cały zakres doświadczenia kandydatów. Oprócz oceny ich ogólnego potencjału, jako naukowców należy również uwzględnić ich kreatywność oraz poziom niezależności.
- Przerwy w przebiegu kariery lub odstępstwa od porządku chronologicznego w życiorysie nie powinny być krytykowane, lecz postrzegane, jako ewolucja kariery.
- Wszelkie doświadczenie w zakresie mobilności, np. pobyt w innym kraju lub w innym środowisku naukowym należy postrzegać, jako cenny wkład w rozwój zawodowy naukowca.
- Grantodawcy i pracodawcy powinni zapewnić właściwą ocenę kwalifikacji akademickich i zawodowych, w tym kwalifikacji nieformalnych, wszystkim naukowcom, w szczególności w kontekście mobilności międzynarodowej i zawodowej.

³⁸ Europejska Karta Naukowca. Kodeks Postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych, http://www.vetpol.org.pl/www_old/Rozne_komunikaty/Europejska_Karta_Naukowca.pdf, odczyt 23.06.2015 r.

- Wymagany poziom kwalifikacji powinien odpowiadać potrzebom stanowiska i nie powinien stanowić bariery w przyjęciu do pracy.
- Instytucje mianujące naukowców ze stopniem doktora powinny ustalić jasne zasady i wyraźne wskazówki w zakresie rekrutacji i mianowania, w tym maksymalny okres sprawowania stanowiska oraz cele mianowania.

Zakończenie

Współczesny, polski uniwersytet na rozdrożu musi dostosować się do wymogów międzynarodowych i przekształcić w uniwersytet liberalno-przedsiębiorczy, rzeczywiście spełniający wymogi Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego oraz Europejskiej Karty Naukowca. Sposób, w jaki MNiSW wprowadzało w życie, z wieloletnim opóźnieniem, w wersji

zmienionej i mocno zbiurokratyzowanej, Europejskie Ramy Kwalifikacji i system zapewnienia jakości kształcenia w uczelniach na grunt polski nie sprzyjało procesowi pełnej niezbędnej restrukturyzacji szkolnictwa wyższego i nauki w Polsce. Nie działało się to bez udziału tych rektorów publicznych i niepublicznych uczelni oraz tych profesorów reprezentujących środowisko akademickie, którzy postawili, tak jak administracja państwowa na przetrwanie i wybrali postawę wyczekiwania, asekuracji, niezaangażowania lub w pełni zadawalającą Ministerstwo, postawę biurokratyczną.

Obecny stan prawny obowiązujący szkoły wyższe w Polsce w żaden sposób nie blokuje ich przed rzeczywistym umiędzynarodowieniem. Nadmiernie zbiurokratyzowane Krajowe Ramy Kwalifikacji nie przeszkadzają uczelniom w właściwym opracowaniu i realizacji efektów kształcenia dla realizowanych kierunków studiów o profilu praktycznym i ogólnoakademickim na I i II stopniu kształcenia, na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych.

Uczelnie mogą wdrażać skuteczny, niepozorowany, system rzeczywiście zapewniający doskonalenie jakości kształcenia i funkcjonowania uczelni, w tym wzrost jakości zarządzania. Nikt nie blokuje uczelniom podejmowania działań na rzecz poprawy jakości kształcenia, mobilności wertykalnej i horyzontalnej studentów i doktorantów oraz międzynarodowej mobilności badań naukowych. Istniejące prawo dotyczące szkolnictwa wyższego nie zabrania podnoszenia kompetencji menedżerskich nauczycielom akademickim, w tym szczególnie pełniącym funkcję jednoosobowych organów uczelni oraz inne funkcje kierownicze. Minister

zachęca do spełniania zasad i wymogów dotyczących Europejskiej Karty Naukowca i ubieganie się o certyfikat logo HR Excellence In Research – nie wiąże się z opłatami na rzecz Komisji Europejskiej.

Dlaczego więc mimo tych prawnych i formalnych możliwości szkoły wyższe z nich nie korzystają a Ministerstwo udaje, że nie wie, o co chodzi? Nie ulega wątpliwości, że do najważniejszych przyczyn tej niekorzystnej dla wszystkich sytuacji stoi niska jakość zarządzania i niechęć nauczycieli akademickich do zdobycia odpowiedniej wiedzy, umiejętności i kompetencji w tym zakresie z jednej strony oraz małymi wydatkami na naukę i szkolnictwo wyższe (daleko nam do 3% PKB, ustalonego w Strategii Lizbońskiej w 2000 r.) z drugiej. Wszystko to powoduje, że restrukturyzacja zarządzania w szkolnictwie wyższym nie nadąża za wymogami globalizacji, integracji i umiędzynarodowienia nauki i szkolnictwa wyższego w Europie i świecie. Część odpowiedzialności za to spływa na profesorów i doktorów, którzy wykonując swoje obowiązki w uczelniach jednostkach badawczych oraz pełniąc rozmaite funkcje polityczne i administracyjne w Polsce i Unii Europejskiej nie dokładają należytych starań, aby ten niepokojący stan nauki i szkolnictwa wyższego w Polsce jak najszybciej zmieniać na lepszy. Dlatego postępowanie w restrukturyzacji szkolnictwa wyższego w Polsce jest zbyt wolne, aby można było w drodze poprawy jakości świadczonych przez uczelnie usług edukacyjnych, naukowych i badawczych przyspieszyć rozwój społeczno-gospodarczy Polski.

Literatura

- A Framework Qualifications of the European Higher Education Area, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/050218_QF_EHEA.pdf.
- CURRENT PROBLEMS OF UNIVERSITY MANAGEMENT, praca zbiorowa pod red. naukową T. Wawaka, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
- Europejska Karta Naukowca. Kodeks Postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych, 2005/251/WE, European Commission, EUR 21620, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2006, http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/brochure_rights/kina21620b8c_pl.pdf.
- Europejska Karta Naukowca. Kodeks Postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych, http://www.vetpol.org.pl/www_old/Rozne_komunikaty/Europejska_Karta_Naukowca.pdf
- List Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego do rektorów i kierowników jednostek naukowych, http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2015_04/2c471dc94fb1676f3a0db83d7365dfa5.pdf.
- Magna Charta Uniwersytetów, <http://www.magna-charta.org/>.
- Proces Boloński, MNiSW, <http://www.nauka.gov.pl/proces-bolonski/proces-bolonski.html>
- Program Umiędzynarodowienia Szkolnictwa Wyższego, MNiSW, www.nauka.gov.pl.
- Projekt Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie kryteriów i trybu przyznawania kategorii naukowej jednostkom naukowym, z dnia 30.06.2015 r., http://www.bip.nauka.gov.pl/rozporzadzenia_projekty/.
- Ramowa struktura kwalifikacji Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego, Raport opracowany przez grupę roboczą Procesu Bolońskiego ds. ramowych struktur kwalifikacji, Ministerstwo Nauki, Techniki i Innowacji Danii, luty 2005, przetłumaczone i wydane przez MEN w 2006 r., www.nauka.gov.pl.
- Rezolucja Rady z dnia 11 listopada 2003 r. (2003/C₂ 8₂/01) w sprawie zawodu i kariery naukowców na terenie Europejskiej Przestrzeni Badawczej, Dz. U. C₂ 8₂, z 25.11.2003 r., s. 1-2.

- Standards and guidelines for Quality Assurance, http://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2013/06/ESG_3edition-2.pdf.
- Standardy i wskazówki dotyczące zapewnienia jakości kształcenia w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego, [w:] Materiały z konferencji europejskich ministrów do spraw szkolnictwa wyższego, Bergen 19-20 maja 2005, wersja polska, MEN, Warszawa 2005, www.nauka.gov.pl.
- Strategia Lizbońska, www.strategializbonska.pl.
- The Human Resources Strategy for Researchers (HRS4R), <http://ec.europa.eu/euraxess/index.cfm/rights/strategy4Researcher>.
- Ustaw z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym, Dz. U., tekst jednolity po licznych poprawkach z 2015 r., poz. 357.
- Wawak T., Jakość zarządzania w szkołach wyższych, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.
- Wstępne założenia programu umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego MNiSW, www.nauka.gov.pl.
- Zalecenie Komisji Europejskiej, styczeń 2000 w sprawie Europejskiej Przestrzeni Badawczej, COM (2000) 6 wersja ostateczna z 18.01.2000.
- Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie ustanowienia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie, Dz. U. C111 z 6.5.2008.